

76 YIL ÖNCE YAŞANAN TRAJEDİ: KIRIM TATARLARININ SÜRGÜNÜ

Beyazıt ERKİN

Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi

Giriş

Kırım'ın aslî unsurlarından olan Tatar Türkleri, Sovyetler Birliği Lideri Josef Stalin'in temelsiz gerekçelerle aldığı kararla 18 Mayıs 1944'te vatanlarından bir gece ansızın kopartılarak sürgün edilmiştir. Kırım Tatarlarının sürgünün üzerinden 76 yıl geçmesine rağmen ne acılar dinmiş, ne zararlar tazmin edilmiş ne de yaşananlar unutulmuştur. 76 yıldır Kırım Türkleri için 18 Mayıs hem bir matem hem de bir mücadele günüdür. Peki, Kırım Tatar sürgünü nedir ve bu süreçte neler yaşanmıştır? Bu çalışma Kırım'ın tarih boyunca hangi süreçlerden geçtiğinin hatırlanmasının Kırım'ın bugünkü durumunu anlama açısından yararlı olacağı düşüncesi ile kaleme alınmıştır.

Tarihi Arkaplan

Türk milletinin zaman içerisinde farklı coğrafyaları vatanlaştırmış olmasının bir sonucu olarak, Türk tarihinin en önemli özelliklerinden birisi, şüphesiz farklı coğrafyalarda cereyan etmiş olmasıdır. Birçok milletin tarihinden farklı olarak Türk tarihi belirli bir dar coğrafyada yaşananlarla sınırlı değildir. Bu çerçevede, Türk Dünyasının kuzeydeki temsilcisi olarak belirtebileceğimiz Kırım, çok eski zamanlardan itibaren Türklüğün beşiği olmuş bir sahadır.

Her şeyden önce Kırım'ın yerleşik olduğu saha yani Karadeniz'in kuzeyi, tarih boyunca Türk kavimlerinin en eski yurtlarından olmuştur. Konumu itibariyle de tarihî Türk göç yolunun üzerinde bulunması, bu coğrafyanın Türk yurdu hâline gelmesine doğrudan katkı sağlamıştır. Altın Orda hâkimiyetinin çok öncesinde, 4. yüzyıl gibi erken sayılabilecek bir tarihte Kırım'da Hun Türklerinden bahsetmek mümkündür. Hatta bugün Türk topluluklarından sayılan Kimmer ve İskitlerin M.Ö 7. yüzyılda

Kırım'daki varlıklarından bahsedilmektedir. M.S. 4. yüzyılda Roma hâkimiyetinden çıkan Kırım, Hun Türklerinin hâkimiyet sahası içerisinde kalmıştır. Ardından Bulgar, Avar, Hazar, Kök Türk gibi Türk kavimlerinin bölgede etkin olduğu ve iskân faaliyeti içerisine girdikleri bilinmektedir. Bununla birlikte Kırım'ın İpek Yolu üzerinde bulunmasının getirmiş olduğu ekonomik katkılar, bölgenin dikkat çekmesinde önemli bir etki yaratmıştır. Özellikle Hazar Kağanlığı ile Bizans İmparatorluğu arasında Kırım, bir mücadele sahasına dönüşmüştür.¹

Hazar Kağanlığı'nın yıkılış sürecine girmesi ve bu doğrultuda Kırım üzerindeki etkisinin azalmasıyla bölge, başka Türk kavimlerinin hâkimiyeti altına girmiş; önce Peçeneklerin, 11. yüzyıldan sonra da Kuman-Kıpçakların yurdu olmuştur. Bir müddet sonra Oğuzlar da bu coğrafya da görülmüştür. Her ne kadar Hazar Kağanlığı'nın çöküşü ile adı geçen Türk kavimleri arasında Karadeniz'in kuzeyi, bu anlamda Kırım bir mücadele sahasına dönüşmüş olsa da bu durum bölgenin Türkleşmesi açısından da önem arz etmiştir. Kıpçaklar, neredeyse Moğol orduları tarafından ele geçirilmesine kadar Kırım'a hâkim olmuş ve ticarî anlamda da büyük bir gelişme göstermiştir. Bizans ile gelişen ticarî ilişkilerde Yalta ve Sudak gibi limanlar önemli rol oynamıştır.²

Kırım tarihinin dönüm noktalardan birisini Cengiz İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı oluşturmaktadır. Cengiz Han kuvvetlerinin İtil Bulgar Türkleri ile başlayan mücadelesi aşama aşama gerçekleşmiştir. 1223, 1237 ve son olarak 1241 yılında Batu Han liderliğinde düzenlenen Deşt-i Kıpçak seferleri ile merkezi Saray olmak üzere Altın Orda Devleti kurulmuş, böylece Kırım'da Altın Orda hâkimiyeti başlamıştır. Bu devletin Berke Han döneminde (1257-1259) İslam dinini kabul etmesi ise bölgenin İslamlaşması açısından önemli bir gelişme olmuştur.³ Altın Orda Devleti'nin İslamlaşma hadisesi bir tarafa, bu dönemde Kırım'da özellikle Azak ve Kerç bölgelerinde Kuman-Kıpçakların yerleşik hayata geçtikleri görülmektedir.⁴ Bununla birlikte Rusya'nın merkezi bir devlet olma çabası ve Altın Orda'nın parçalanma dönemine girmesi, bölgenin kaderini tamamen değiştirmiştir.

1502 yılında Altın Orda'nın tarihten silinmesinden çok önce, 1430 tarihinde Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını, Altın Orda'dan ayrılışını ilan ettiği görülmektedir. Hanlığın kurucusu Cengiz Han sülalesinden gelen Hacı Giray'dır. Lehistan, Litvanya ve Moskova Prenslikleri ile iyi ilişkiler kurmuş ve Hanlığın güçlenmesini sağlamıştır.

¹ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2011, s.483; Hüseyin Namık Orkun, *Yer Yüzünde Türkler*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2011, s.76; Altay Tayfun Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik, İstanbul, 2019, s.3; Ömer Bıyık, *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, Ötüken, İstanbul, 2014, s.23.

² Paul Robert Magocsi, *Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları*, Çev. Ferit Burak Aydar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.33.

³ Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s.63.

⁴ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, 483.

Devamında yerine geçen Mengli Giray da babasının izinden devam etmiştir. Mengli Giray zamanında, 1474 yılında Cenevizlilere karşı Kırım'da yapılan mücadele de Osmanlı Devleti ile işbirliği içerisinde girildiği de görülmektedir. Böylece Anadolu Türklüğü ile kuzey Türklüğü birleşmiş olurken Kırım da Osmanlı himayesine girmiştir. Mengli Giray, Osmanlı Devleti tarafından atanan ilk Kırım Hanı olmuştur. Hanlık, askerî olarak da ilk kez Akkırman seferinde (1484) Osmanlı Devleti'ne destek vermiştir.⁵

Bu arada Kırım Hanlığı'nın hemen yanı başına büyük bir kuvvet doğmuştur. Özellikle I. Petro'dan itibaren hemen hemen her alanda görülen yenileşme çabası, Rusya'yı hem yerel hem de küresel anlamda büyük bir güç hâline getirmekteydi. Sadece Kırım Hanlığı için değil Osmanlı Devleti için de Rusya en büyük tehditlerden birisiydi. Elbette Rusya, sınırında bulunan Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'nin bir kolu olduğunun bilincindeydi. Aynı zamanda Karadeniz'e ulaşmanın Rusya'nın geleceği açısından önemini farkındaydı. Bu nedenle Kırım'ın ele geçirilmesi Rusya açısından önemli bir konuydu. Çariçe II. Katerina döneminde Osmanlı Devleti ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) dengeleri değiştiren bir hadise olmuştur. Antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Kırım üzerindeki hâkimiyetine son verilmiştir. Bununla birlikte ruhani olarak Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığı devam etmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde Rusya da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmiştir.⁶

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından Kırım'da hâkimiyeti ele almak amacıyla Hanlar arasında bir mücadele başlamıştır. Osmanlı Devleti tarafından desteklenen Devlet Giray'ın karşısında, II. Katerina'nın adayı Şahin Giray yer almıştır. Bu mücadelede güçlü taraf Şahin Giray olmuştur. Kendisi 1777 yılında Rus ve Nogayların destekleriyle çoktan Bahçesaray'a doğru ilerlemiştir. Osmanlı Devleti bu askerî müdahaleyi kınamaktan başka bir girişimde bulunamamıştır. İki yıl sonra imzalanan Aynalıkavak Antlaşmasıyla da Şahin Giray'ı sadece han olarak tanımakla kalmamış, Kırım ve Kırımlıların işlerine karışmayacağını da kabul etmiştir.⁷ Bu anlaşmanın üzerinden çok geçmeden yalnız bırakılan ve Rusya'nın güvenliği için elde tutulması elzem görülen Kırım, Çariçe II. Katerina'nın iç karışıklıkları bahanesi ile 8 Nisan 1783'te ilhak edilmiştir.⁸ Osmanlı Devleti açısından bu ilhak, kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirilmemiştir. Karadeniz ve doğu olarak Osmanlı Devleti Rus ordularına açık bir hâle getiren bu ilhakı Osmanlı Devleti tanımamış ve Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Ancak savaşın kaybedilmesi, Kırım meselesinin askıya alınmasına neden

⁵ Ömer Bıyık, *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, s.25.

⁶ Kemal Beydilli, *Küçük Kaynarca Antlaşması*, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C. 26, s.526.

⁷ Sinan Yüksel, *Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1783)*, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S.2, 2019, s.219-223.

⁸ Kezban Acar, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İletişim, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s.197.

olmuştur. 1793 yılında Yaş Antlaşması imzalanmış ve Kırım Türkleri için bu tarih, en zor zamanların başlangıcını oluşturmuştur.⁹

Kırım'ın ilhakından sonra Osmanlı Devleti'ne büyük bir göç başlamıştır. Özellikle 1792, 1860-1863, 1874-1874 ve 1891-1902 yılları, bu anlamda büyük sayıları ifade etmektedir. 1783-1922 yılları arasında Türkiye'ye göç eden Kırım Türklerinin sayısı 1,8 milyona ulaşmaktadır. 1897 yılında Kırım Türklerinin nüfusu ancak 188 bin kişi ile %35'lik bir kısmı oluşturmaktadır.¹⁰

XX. yüzyıla girilirken Kırım ve Kırım Türkleri, Türk Dünyasında gerçekleşen modernleşme hareketi içerisinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Özellikle İsmail Gaspıralı ile başlayan ve yeni eğitim-öğretim metodunu öne süren Usûl-i Cedit Hareketi, Çarlık Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türk halklarının hayatlarında büyük ilerlemelerin kaydedilmesini sağlamıştır. Diğer yandan 1883 yılında yine İsmail Gaspıralı tarafından kurulan Tercüman Gazetesi, "Dilde, İşte, Fikirde Birlik" şiarı ile ortak bir Türk Dili oluşturmaya çalışmıştır. Bu anlamda millî kimlik inşasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca ilerleyen yıllarda Vatan Hadimi ve Millet gazetesi de aynı yolda hizmet etmiştir. Bu nedenle daha Ekim Devrimi'nden çok önce Kırım'da millî teşkilatlar kurulmuştur. İstanbul'daki Genç Türkler hareketinden etkilenen Genç Tatarlar hareketi, Kırım Talebe Cemiyeti ve 1909 yılında gizli olarak kurulan Vatan Cemiyeti en önemli kuruluşlardandır. Cemiyetin amacı bağımsız bir Kırım Devleti kurmaktır. O dönemde Cafer Seydahmet Kırimer, Alimseyyid Cemal ve Numan Çelebi Cihan öne çıkan önderler arasında yer almaktaydılar.¹¹

1917 Şubat Devrimi, Rus Çarlığı hâkimiyeti altında yaşayan diğer Türk halkları gibi Kırım Tatarlarında da bir hareketliliğe neden olmuştur. 1917 yılının Şubat-Ekim ayları arasında pek çok toplantı gerçekleştirmiş ve Kırım'ın özerliği meselesini gündeme almıştır. 24 Kasım 1917 tarihinde Kırım Tatar Millî Yasama Meclisi Bahçesaray'da toplanmıştır. Toplantı, millî bir parlamento mahiyetini alarak Numan Çelebi Cihan'ın başkanlığında Kırım Millî Hükümeti'ni seçmiş; fakat bu yapılanmanın ömrü uzun olmamıştır. 25 Ocak 1918 yılında Bolşevikler, Kırım'ın milliyetçi cephe hükümetine karşı harekete geçmiş ve kontrolü ele almıştır. Kırım Tatar liderlerinin bir kısmı Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bolşeviklerle anlaşma umudunu yitirmemiş olan Numan Çelebi Cihan ise Kırım'da kalmış; fakat Bolşevikler tarafından tutuklanmış ve çok geçmeden de idam edilmiştir.

Kırım'da sonraki süreç Alman ve Bolşeviklerin işgali ve ÇEKA uygulamalarıyla devam etmiştir. Bolşevik gizli polis teşkilatı ÇEKA, Sovyet Rejimi'ne karşı gelen bütün kuvvetleri temizlemekle yükümlü olmuştur. Lenin'in hesabına göre o tarihte Kırım'da

⁹ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, s.493.

¹⁰ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.12.; Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, s.493; Paul Robert Magocsi, *Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları*, s.63.

¹¹ Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev. Eşref B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s.153-155.

800 binin üzerinde temizlenmesi gereken rejim düşmanı bulunmaktadır.¹² 18 Ekim 1921 yılında Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar süreç böylece devam etmiştir. Çarlık Rejimi'nin ortadan kalkmasını bir kurtuluş olarak gören Kırım Türkleri için süreç beklenildiği gibi devam etmemiştir. Büyük sürgün tarihine kadar baskı ve zulümler devam etmiştir. 1921-1922 kıtlık yıllarında Sovyet yetkililerinin Kırım'a yardım gönderilmesini geri çevirmesiyle 50 bin kişi Kırım'dan göç etmek zorunda kalmış ve 100 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Stalin'in tam anlamıyla yetkileri ele alması sonrasında ise ilk olarak 1928 yılında Kırım'ın bağımsızlığını savunan 3500'den fazla Türk kurşuna dizilerek idam edilmiştir. 1929-1930'da ise kolektifleştirmenin bir neticesi olarak 40 bine yakın Kırım Türkü burjuva milliyetçisi suçlamasıyla Sibiryaya ve Urallar'da bulunan toplama kamplarına gönderilmiştir.¹³ Kırım Türklerinin acısı maalesef bununla da bitmemiş, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlar, Sovyetlerin adalet ve özgürlük söylemlerinin bir hiç olduğunu tekrar ortaya koymuştur.

1944 Kırım Tatar Sürgünü

II. Dünya Savaşı'nda Alman-Sovyet harbinin başlamasının hemen ardından Kırım Yarımadası, bir süre Nazi Almanya'sının kontrolünde kalsa da Kızıl Ordu tarafından geri alınmıştır. Alman kontrolü, Kırım Tatar Türkleri için bir kurtuluş gibi görülmüşse de kısa süre sonra bu düşüncelerin yanlış olduğu anlaşılmıştır. Almanlar, binlerce Kırım Tatar Türkünü Alman savaş sanayiinde işgücü olarak kullanmak üzere cebren Almanya'ya götürmüştür. Nazi Almanya'sının savaş planları arasında Kırım'a Almanların iskân ederek burayı daimî olarak Almanya'nın bir parçası hâline getirilmesinin bulunduğu da bilinmektedir. Savaşın Sovyetler lehine dönmesi ve Kasım 1943'te Stalingrad'da Kızıl Ordu birliklerinin Alman Ordusuna karşı ezici bir galibiyet kazanmasıyla birlikte 9 Mayıs 1944'te Kırım'ı tekrar Ruslar ele geçirmiştir. Zaferin hemen ardından Kırım Türkleri, bazı Rus komutanlar tarafından Almanlarla iş birliği yaptıkları iddiasıyla suçlanmıştır. Oysaki Kırım Tatar erkeklerinin büyük çoğunluğu Kızılordu'da Alman Nazi ordusuna karşı savaşmıştır. Kırım Tatar Türklerine yönelik baskı ve imha politikasının bahanesi olan bu iddia üzerinden Kırım Tatar Türklerinin vatanlarından sürülmesi istenmiştir.¹⁴

II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir zamanda, 11 Mayıs 1944'te "vatan hainliği, Sovyet halkını imha etme girişimi ve Nazi işgalcileriyle işbirliği" gerekçeleriyle Kırım Tatar Türklerinin Kırım'dan sürülmesini emreden kararnamenin Stalin tarafından imzalanmasıyla Türk ve dünya tarihinin unutulmaz insanlık suçlarından birisi

¹² A. Bennigsen-C. Quelquejay, *Step'te Ezan Sesleri*, Çev. Nezh Uzel, İrfan Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 19917, s.111; Nadir Devlet, *Millet İle Sovyet Arasında 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Başlık Yayınları, İstanbul, 2011, s.51,52; Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, s.170-191.

¹³ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, s.496,497.

¹⁴ "Kırım Tatar sürgünü nedir?" *Akşam*, 17 Mayıs 2019. <https://www.aksam.com.tr/tarih/kirim-tatar-surgunu-nedir-iste-tarihi-bilgiler/haber-972158>

işlenmiştir. 17 Mayıs'ı 18 Mayıs'a bağlayan gece Kırım'da aynı anda 400 bine yakın Kırım Türkü, tarihî yurtları Kırım'dan NKVD (Sovyet İçişleri Halk Komiserliği) askerleri tarafından sürgüne zorlanmıştır. Gece yarısı yataklarından kaldırılarak, hazırlanmaları için yalnızca 15-20 dakika zaman tanınarak ve ancak ellerinde taşıyabilecekleri kadar eşya almalarına izin verilmiştir. İnsanlık dışı bir muamele ile hayvan vagonlarına istif edilmiş, oturmaya yer kalmayacak derecede insanla doldurulan ve dışardan mühürlenmiş vagonlarda, en az üç-dört hafta sürecek olan yolculuğa çıkarılmışlardır. Günlerce yiyecek ve su verilmeyen, cesetlerin dışarı çıkarılmasına müsaade edilmeyen ve hiçbir tıbbî yardımın söz konusu olmadığı bu ölüm yolculuğu sırasında veya sürgün yerlerinde açlık, susuzluk, hastalık, bitkinlik, havasızlıktan ve olumsuz hava şartlarından, sürgün edilen Kırım Tatar Türklerinin yüzde 46'sı hayatını kaybetmiştir.

Sovyet Rusya'nın Kırım Tatar Türklerine yönelik çeşitli şekillerde uyguladığı toplu imha siyaseti ve sürgün neticesinde Kırım, bir Slav bölgesi hâlini almıştır. Sürgün sonrasında ise Kırım'da Kırım Tatar Türklerinden kalan bütün mallar yağmalanmış; pek az istisna ile Kırım'ın Türk-İslâm geçmişine ait hemen hemen bütün tarihî binalar, abideler ve eserler yerle bir edilmiştir. Kırım Tatar Türkçesinde yazılmış her türlü kitap ve yayın, bu dildeki bütün Sovyet neşriyatı da dâhil olmak üzere Kırım'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki diğer kütüphanelerden toplanarak imha edilmiştir. Kırım'da, yalnızca özel sebeplerden dolayı Bahçesaray ve Canköy şehirlerinin isimleri hariç, Türkçe isim taşıyan yüzlerce şehir, kasaba ve köyün adı tamamen Rusça ve Grekçe olanlarla değiştirilmiştir.

1944'ten 1980'lerin sonlarına kadar Sovyetler Birliği'nde fiilen "Kırım Tatar" sözünün kullanılması dahi yasaklanmıştır. Ansiklopedilerden ve tarih kitaplarından Kırım Tatar Türklerine dair maddeler tamamen çıkarılmış, iç pasaportlarda ve nüfus sayımlarında bile bu ismin zikredilmesi yasaklanmıştır. Kırım'da Kırım Tatar Türklerinden boşalan yerlere ise 1944 yazından itibaren Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinden getirilen Rus ve Ukrainerler iskân ettirilmiştir. Kırım Tatar Türklerinden sürülmesiyle Kırım'ın Sovyet usulü muhtariyeti de mânâsız hâle geldiğinden Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1946'da lağvedilmiş ve yarımada, alelâde bir oblast¹⁵ olarak Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır. 1954'te ise, Ukrayna'nın "Rusya'ya katılmasının" 300. yıldönümü gerekçe gösterilerek Kırım oblastı, Ukraynalılara bir jest mahiyetinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır. O dönemde Sovyetler Birliği'nin her noktası zaten tartışmasız bir şekilde Moskova'ya bağlı olduğundan teknik olarak hiç bir şeyi değiştirmeyeceği düşünülen bu "hediye"nin uzun vadeli neticeleri, Ukrayna 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra görülmüştür.

¹⁵ Oblast: Rusya'da eyalet veya bölge anlamına gelmektedir

Kırım Tatarlarının Vatana Dönüş Mücadelesi

1944 yılında Orta Asya ve Sibirya'ya bozkırlarına sürülen Kırım Tatar Türkleri, yaşamak zorunda bırakıldıkları ülkelerle önemli ölçüde bütünleşme gerçekleştirmiş olmalarına rağmen ana vatana dönme arzu ve ideallerini hiçbir zaman kaybetmemişlerdir. Kırım Tatar Millî Hareketi 1944 sürgünü sonrasında ana vatana dönüşü birinci hedefi olarak kabul edip çalışmalar yapmışsa da ilk etapta başarılı olamamıştır. Bütün girişimlerine rağmen Kırım Tatarları, Nikita Kruçev'in 1956'da sürgün halklarının çoğunun vatanlarına dönmelerini sağlayan kararın kapsamı dışında bırakılmışlardır. Ana vatana dönmeyi hedefleyen Kırım Tatar Hareketi, 1957 yılından itibaren imza kampanyaları, gösteriler, örgütlenme gibi çeşitli faaliyetler düzenleyerek haklarını aramayı sürdürmüştür. Öyle ki 1967'den 1978 yılına kadar yapılan çalışmalar sonucunda sadece 15.000 Kırım Tatar Türkü (Kırım Tatar Türkü nüfusunun yalnızca %2'si) Kırım'a resmî olarak yerleşebilmiştir.¹⁶

Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle ortaya çıkan değişim rüzgârları ve 1985'ten itibaren uygulamaya başlanan *Glasnost* ve *Perestroyka* siyaseti sonucunda Kırım Tatar Türklerinin Kırım'a dönme çabaları hız kazanmıştır. Sovyet sisteminin zayıflamasıyla birlikte baskı siyasetinin bitmesi ve Sovyetlerin reformist hareketleri, Kırım Tatar Türklerinin ana vatana dönüş için mitingler ve toplantılar düzenlemelerine olanak sağlamıştır. Bu girişimlerin en büyük neticelerinden birisi Kasım 1989'da görülmüştür. SSCB Yüksek Sovyet'in II. Dünya Savaşı yıllarında haksızlıklara uğrayan halkların her türlü insanî haklarının garanti altına alınacağını beyan eden bildirgesiyle önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu durum, aynı zamanda Kırım Türkleri için bir zafer anlamı taşımaktadır. Böylece, vatana dönüşün önündeki engeller kalkmış ve Kırım Tatarları için yeni bir dönem başlamıştır.

1980'li yılların sonlarına doğru, Kırım Tatar Türkleri büyük dalgalar hâlinde Kırım'a dönmeye başlamıştır. Dönenler, yine mahallî idarenin engelleriyle karşılaşmalarına ve yerel milislerin birçok saldırısına uğramalarına rağmen kararlılıklarını sürdürmüş ve Kırım'ı terk etmemişlerdir. 1989 Nisan ayına kadar Kırım'a dönen Kırım Tatar Türklerinin sayısı 40.000'e ulaşmıştır. Kırım Tatar Millî Hareketi de yeni şartlara uygun bir teşkilatlanmaya girişmiştir. Millî Hareket'in 29 Nisan 1989'da Özbekistan'ın Yengiyul şehrinde düzenlenen genel kongresinde, münferit teşebbüs grupları şeklinden çıkılarak merkezî bir teşkilat hâline gelmesi kararı alınmıştır. Böylece "Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı" (KTMHT) resmen teşekkül ederek, başkanlığına da Millî Hareket'in tanınmış liderlerinden ve Sovyet Rejimi tarafından yedi kere mahkûm edilerek 14 yılını hapiste ve çalışma kamplarında geçirmiş olan Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu getirilmiştir. Kırimoğlu, bilhassa 303 gün süren açlık grevi döneminde başta Türkiye olmak üzere tüm dünyanın dikkatini Kırım Sorununa

¹⁶ Alexeyeva, 1985: 150; Özcan, 2002: 175.

yönelten ve şiddet yöntemlerine asla başvurmamasıyla dikkat çeken bir lider olmuştur.¹⁷

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Kırım, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet statüsünü kazanmıştır. Bağımsızlık oylamasında Kırım Tatar Türkleri de Ukrainerlerle birlikte bağımsızlık lehinde oy kullanmışlardır. Kırım Türklerinin geri dönüşü Ukrayna Hükümeti tarafından da desteklenmiştir. Anavatanlarına geri dönen Kırım Tatar Türkleri, Ukrayna'nın egemenlik alanında kalan Kırım'da bir kez daha istikrarlı bir hayat kurmaya çalışmıştır. Sanayi, eğitim, sanat ve tarım gibi alanlarda yeniden faaliyet göstermeye başlayan Kırım Türkleri, kısa sürede okullar, camiler, iş merkezleri inşa edip gazete ve televizyonlar kurmuştur. Bu süreçte Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu önemli bir liderlik rolü üstlenmiştir. Yaşanan acıların unutturmamak, birlik ve beraberliği güçlendirmek adına 1989'dan itibaren küçük çaplı anma merasimleri düzenlenmiştir. 18 Mayıs 1994'te ise Kırım Tatarlarının Akmescit'te yoğun katılımıyla gerçekleştirdiği etkinlik sonucunda Ukrayna, 18 Mayıs 1944'ü resmî matem günü ilan etmiştir. Her yıl 18 Mayıs tarihinde 30-40 bin Kırım Türkünün katılımıyla Akmescit'in merkezinde anmalar 2014 yılına kadar devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden on beş yıl sonra Ukrayna'ya dönmüş bulunan yaklaşık 300,000 Kırım Tatar Türkü; iktisadî, sosyal ve kültürel alanlarda mevkilerini yeniden kazanmaya çalışırken, zorluklarla ve büyük dirençle karşılaşmışlardır.¹⁸ 2010'larda hâlâ, 2,200,000 olan Kırım nüfusunun 300,000'i, yani %12'den azı, Tatardır.¹⁹

2013 Ukrayna Krizi Doğrultusunda Kırım'da Yaşanan Gelişmeler ve Kırım'ın Rusya'ya İlhakı

Ukrayna'nın Başkenti Kiev'de dönemin Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in AB-Ukrayna Ortaklık antlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi üzerine Rusya ile Batı/NATO arasındaki küresel nüfuz mücadelesinin somutlaşmasının bir sonucu olarak bu karar, AB yanlısı partiler tarafından protesto edilmiştir. Akabinde Rusya karşıtı gruplar tarafından gösteriler düzenlenmeye başlanmıştır. Aslında Ukrayna'daki mevcut sorunun temeli bundan daha önceye 2004 yılındaki Turuncu Devrim'e ve hatta 1991'de SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığın kazanılmasına kadar uzanmaktadır. Ukrayna'da artan kargaşa ve çatışmalar ile birlikte kültürel ve etnik temelde toplumsal kamplaşmaların kontrol edilemez boyuta gelmesi ve bir çözümün üretilmemesi üzerine Cumhurbaşkanı Yunukoviç Rusya'ya sığınmıştır. Aynı gün

¹⁷ Kırımderneği.org

¹⁸ Kırımlı, "Rus İdaresi Dönemi," 464.

¹⁹ Alice Speri, "Crimean Tatars Hardly Reassured by Putin's Promises of Inclusion," Vice News, <http://news.vice.com/article/crimean-tatars-hardly-reassured-by-putin-s-promises-of-inclusion>

parlamento, Yanukoviç'in devlet başkanı görevini düşürmüştür. Kırım'da da Rus paramiliter güçler ile Kırım Türkleri arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır.

Ukrayna'nın jeo-stratejik açıdan Rusya için önemi, Brzezinski tarafından, "Ukrayna'sız bir Rusya'nın bir Avrasya imparatorluğu olmaktan çıkacağı" şeklindeki tespiti ile en iyi biçimde anlatılmaktadır. Ukrayna'nın olası bir AB üyeliği Rusya için ciddi risk barındırmaktadır. Bu riskle yüzleşmek istemeyen Rusya, parlamentonun da desteğiyle Putin'e Ukrayna'daki Rus çıkarlarını korumak adına güç kullanımını da kapsayan önerisini kabul etmiştir. Bunun üzerine Rus birlikleri, Kırım yarımadasını işgal etmiştir. 16 Mart 2014 tarihinde düzenlenen ve Kırım Tatar Türklerinin çoğunun katılmayı reddettiği "sözde" bir referandum ile Ukrayna'nın oldubittiği tanımayı reddetmesine rağmen yarımada, Rusya Federasyonu'na bağlanmıştır. Rusya'nın ilan ettiği verilere göre %83 oranında katılım oranının olduğu "sözde" referandum sonucunda; Kırım'da %96,77 Sivastopol'de ise %95.6 oranında Rusya'ya bağlanmak yönünde oy kullanılmıştır. Bir gün sonra Kırım Parlamentosu resmen Rusya'ya bağlanma talebini iletmıştır.

Bu gelişmeler üzerine dönemin ABD Devlet Başkanı Barack Obama, 11 Ukraynalı ve Rus yetkiliye yaptırım kararını açıklamış, Rusya'nın G8 üyeliği de askıya alınmıştır. Mart'ta BM Güvenlik Konseyi, Kırım referandumunun yasal olmadığını belirten bir karar çıkarmıştır. Dünyada pek çok ülke "sözde" referandumu tanımamış, Türkiye de bu yasa dışı ilhakı tanımayanlar arasında yer almıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye'nin zor günlerde Ukrayna'nın yanında olduğunu belirterek, ülkenin sınır dokunulmazlığı ve Kırım dahil toprak bütünlüğünü desteklediğini vurgulamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da "Kırım'ın yasa dışı ilhakını tanımıyoruz." ifadesi ile her fırsatta Türkiye'nin bu konudaki duruşunu yinelemiştir. Kırım Tatar Türkleri işgale karşı çıkmıştır çünkü iki yüz yıllık Rus egemenliğinin acı hatıraları hâlâ canlıdır. 17 Mart 2014 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın Kırım'ı ilhakını onaylayan imzayı atmış ve Kırım resmen Rusya'ya katılmıştır.

Dünya, demokratik olmayan bu sözde referandumu uluslararası alanda tanımamıştır. Birçok ülke ilhaktan dolayı Rusya'ya yaptırım uyguladıysa da Moskova, kararından dönmemiştir. Rusya'nın günümüzde de Kırım Türklerine yönelik baskıları yoğun bir şekilde devam etmekte, ancak Kırım Türkleri ana yurt Kırım'dan vazgeçmemektedirler. Örneğin Rusya, 18 Mayıs'taki resmî anma gününü yasaklamıştır. Kırım Türklerinin efsanevi lideri Mustafa Abdülcemil Kırımıoğlu, Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanı Rifat Çuborov gibi önde gelen birçok Kırım Tatar Türkünün Kırım'a girişlerini de yasaklanmıştır. Kırım Tatarlarının demografik yapısı üzerinde politikalar uygulayarak, Kırım Tatarının farklı yerlere göç etmeleri yönünde çalışmalar yapılmıştır. Öyle ki Rusya, 1783'ten itibaren demografisini altüst ettiği Kırım'da 2014 sonrası dönemde de bu politikalarına devam etmiştir.

Tüm bu yaşanan gelişmeler sonucunda Ukrayna parlamentosu, Kırım Tatar Türkleri sürgünü resmen soykırım olarak tanımıştır. 1944 Kırım Tatar sürgününün soykırım olarak tanınmasını öngören 2493 No'lu karar tasarısı Ukrayna Parlamentosu tarafından 12 Kasım 2015 tarihinde yapılan oturumda kabul edilmiştir.²⁰ Bunun yanı sıra 18 Mayıs, "Kırım Tatar Soykırım Kurbanlarını Anma Günü" olarak kabul edilmiştir.

Sonuç

Büyük sürgünden bugüne 76 yıl, Kırım'ın Rusya tarafından işgali üzerinden 6 yıl geçmesine rağmen Kırım Türklerinin maddî ve manevî kayıpları tazmin edilmemiş, yaraları kapatılmamış, ana yurtlarında hür ve özgür iradeleriyle yaşamaları sağlanamamıştır.

Kırım coğrafyası bugün dünya üzerinde insan haklarının en çok ihlal edildiği nokta olarak kayıtlardadır. Bölgede işgal ve asimile politikası bugün hâlâ devam etmektedir. Birçok antlaşma ve uluslararası hukukun ilkelerine aykırı olarak, Rusya Federasyonu'nun Kırım'da devam eden yasadışı ilhaki bir an evvel sona erdirerek Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması, Karadeniz ve Avrupa'da istikrar, güvenlik, barış ve karşılıklı dostluğun tekrar inşası için gerekli olmakla birlikte Kırım Tatar Türk toplumunun da en büyük arzusudur.

---

²⁰ "Ukrayna, Kırım Tatar sürgünü soykırım olarak kabul etti", *Anadolu Ajansı*, 12 Kasım 2015, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-kirim-tatar-surgununu-soykirim-olarak-kabul-etti/472409>